

УДК 351.743(477)

DOI <https://doi.org/10.32782/klj/2023.4.7>**Буга В. В.,**кандидат юридичних наук, доцент,
декан факультету № 4

Донецького державного університету внутрішніх справ

ДЕРЖАВНА ПОЛІТИКА ЩОДО ЗАПОБІГАННЯ ПРАВОПОРУШЕННЯМ У СФЕРІ БУДІВНИЦТВА В УКРАЇНІ

Анотація. У статті наголошено, що будівельна галузь – одна зі стратегічних галузей економіки має важливе соціальне значення, адже забезпечує основні потреби населення, серед яких житло, інфраструктурна мережа, транспортне сполучення й посідає в економіці країни одне з ключових місць за темпами розвитку і капіталізації, порівняно з іншими її сегментами. Державна політика є не лише суто управлінською діяльністю державних органів чи діяльністю-відповіддю на те, що вимагає реакції держави, а також – стратегічною діяльністю, постаючи в якості складного соціально-правового, політичного та економічного феномену, що: має чітку юридичну форму, наповнену конкретним змістом; об'єктивується на підставах й умовах, визначених законодавством; передбачає існування адміністративно-правового механізму її формування й реалізації відповідно до певних стратегій і програм, а також нагальних потреб суспільства й держави.

Критично аналізуючи різні підходи науковців до визначення сутності державної політики, автор дійшов висновку, що їх можна поділити на такі основні групи інтерпретаційних підходів: пояснення сутності державної політики через діяльнісний аспект вияву державної політики (формальний підхід); пояснення сутності державної політики через реагувальний аспект вияву державної політики (змістовий підхід); пояснення сутності державної політики через планово-стратегічний аспект вияву державної політики (прогностично-стратегічний підхід). У зв'язку з цим, державна політика у сфері будівництва повинна включати такі ознаки: когерентність – узгодження усіх складових політики між собою, утворюючи одне організаційне ціле, одну систему, розвиток якої її визначає; ієрархічність – органи державної влади приймають рішення, передають їх «по вертикалі» для виконання за встановленою ієрархією повноважень; повноцінність – наявність комплексу засобів для прийняття рішень, їх виконання, коригування, залучення необхідних або додаткових ресурсів, оцінка реалізації.

Ключові слова: будівництво, сфера будівництва, державна політика, адміністративно-правове забезпечення, адміністративні правопорушення, запобігання.

Buha V. V. State policy on the prevention of offenses in the field of construction in Ukraine

Abstract. It is common knowledge that state policy plays an extremely important role in public life. It is she who is called to timely identify the ripe problems of the development of society, analyze them, establish the causes of their occurrence, difficulties, contradictions and find ways to solve these problems. In the sphere of state policy, appropriate state-political decisions are made, appropriate tools are developed, and a mechanism for their implementation is created. The article emphasizes that the construction industry is one of the strategic sectors of the economy and has an important social significance, because it provides the basic needs of the population, including housing, infrastructure network, transport connections, and occupies one of the key places in the country's economy in terms of development and capitalization rates, compared to its other segments. State policy is not only a purely managerial activity of state bodies or an activity that is a response to what requires a state reaction, but also a strategic activity, appearing as a complex socio-legal, political and economic phenomenon that: has a clear legal form, filled with concrete content; is objectified on the grounds and conditions determined by legislation; presupposes the existence of an administrative and legal mechanism for its formation and implementation in accordance with certain strategies and programs, as well as the urgent needs of society and the state.

Critically analyzing various approaches of scientists to determining the essence of state policy, the author came to the conclusion that they can be divided into the following main groups of interpretive approaches: explaining the essence of state policy through the operational aspect of the manifestation of state policy (formal approach); explanation of the essence of state policy through the responsive aspect of the manifestation of state policy (content approach); explanation of the essence of state policy through the planning and strategic aspect of the manifestation of state policy (prognostic and strategic approach). In this regard, the state policy in the field of construction should include the following features: coherence – coordination of all policy components

among themselves, forming one organizational whole, one system, the development of which determines it; hierarchy – state authorities make decisions, transfer them «vertically» for implementation according to the established hierarchy of powers; completeness – availability of a set of means for decision-making, their implementation, adjustment, attraction of necessary or additional resources, evaluation of implementation.

Key words: *construction, construction field, state policy, administrative and legal support, administrative offenses, prevention.*

Будівництво як об'єкт адміністративно-правового регулювання являє собою комплекс суспільних відносин, учасниками яких є фізичні та юридичні особи (у т.ч. органи державної влади та органи місцевого самоврядування) наділені цивільно-правовими й публічними правами, призначенням діяльності яких є досягнення високоякісних, позитивних змін життєдіяльності суспільства, створення об'єктів нерухомості різного призначення та застосування заходів адміністративного впливу (у тому числі адміністративного стягнення) до осіб, які порушують встановлений порядок здійснення будівельної діяльності.

Будівельна галузь – одна зі стратегічних галузей економіки має важливе соціальне значення, адже забезпечує основні потреби населення, серед яких житло, інфраструктурна мережа, транспортне сполучення й посідає в економіці країни одне з ключових місць за темпами розвитку і капіталізації, порівняно з іншими її сегментами. За офіційними даними, у будівельній галузі зайнято близько 25 тис. підприємств, на яких працюють майже 800 тис. осіб. Упродовж 2016–2021 рр. організації відповідного профілю збільшили обсяги робіт, порівняно з попереднім періодом, більш ніж на 30,0 % (155,1 млрд грн), зокрема будівництво інженерних споруд зросло на 27,2 %, а житла – на 18,1 % [1].

Адміністративно-правове дослідження будівельної галузі спрямоване на аналіз правового регулювання, вдосконалення законодавства й процедур для покращення управління будівельної індустрії, а також вивчення інших організаційно-правових аспектів пов'язаних з будівництвом та будівельною діяльністю. Узагальнення результатів такого дослідження шляхом обробки та інтерпретації даних, становитиме комплекс теоретичних та праксеологічних напрацювань у зазначеній сфері [2, с. 78].

Загальновідомо, що державна політика відіграє надзвичайно важливу роль у суспіль-

ному житті. Саме вона покликана своєчасно виявляти назрілі проблеми розвитку суспільства, аналізувати їх, встановлювати причини виникнення, складнощі, суперечності та знаходити шляхи вирішення цих проблем. У сфері державної політики приймаються відповідні державно-політичні рішення, розробляється відповідний інструментарій, створюється механізм їх реалізації. За роки незалежності в Україні було прийнято десятки законодавчих та підзаконних актів з питань порядку інвестування у будівництво, господарсько-виробничих відносини, інжинірингової діяльності, державного контролю під час будівництва, дозвільної діяльності у сфері містобудування, відповідальності суб'єктів будівельних правовідносин за невиконання чи неналежне виконання зобов'язуючих та порушення забороняючих правових норм у галузі будівництва тощо [3, с. 29].

Розглядаючи відносини в цій сфері як предмет регулювання правових норм, необхідно відзначити їхню неоднорідність. Тож вони й регулюються нормами різних галузей права: цивільного (підрядні та субпідрядні відносини, постачання та транспортування будматеріалів тощо); адміністративного (отримання дозвільних документів на проведення будівельних робіт, погодження проектної документації тощо); фінансового (фінансування та інвестування будівництва); земельного (виділення земельних ділянок під будівництво); трудового (праця будівельників, архітекторів та інших спеціалістів); кримінального (відповідальність за злочини у сфері будівництва); екологічного (врахування впливу на навколишнє середовище) тощо.

Варто зауважити, що висока прибутковість будівельного бізнесу спричиняє підвищену тінізацію цієї сфери. За звітами Всесвітнього банку, саме будівельну галузь, поряд з енергетикою та житлово-комунальним господарством, вважають найменш прозорою [4]. Зведення будинків і споруд

нерідко супроводжується учиненням різних видів господарських правопорушень, у тому числі адміністративних. Спостерігається висока корумпованість службових осіб підрядних організацій та державних контролюючих органів, які пов'язані тінювими схемами з комерційними структурами. Більшість «будівельних афер» мають прихованих «лобістів», які перешкоджають правоохоронним та іншим уповноваженим органам здійснювати якісні перевірки, блокують підготовку висновків, що змогли б припинити незаконні дії, як це передбачено законодавством. Тому порушення, які завдали значних збитків громадянам та інтересам держави, завжди викликають занепокоєння та стурбованість у суспільстві.

З огляду на колосальну суспільну та економічну значущість будівельної галузі, державні інституції приділяють велику увагу регулюванню відносин, які в ній складаються. Дослідження державної політики у сфері будівництва передбачає простеження множинних зв'язків між багатьма індивідами, групами та організаціями. І хоча накопичення рішень протягом певного часу може скласти певну мозаїку політики, майже завжди впровадження тієї чи тієї з них має цілеспрямований характер [5]. Л. А. Пал визначає державну політику як «напрямок дії або утримання від неї, обрані державними органами для розв'язання певної чи сукупності взаємно пов'язаних проблем» [6, с. 22]. Інші дослідники зазначають, що державну політику необхідно відрізнити від щоденних рішень, які приймають державні органи [7, с. 34–35; 8, с. 39]. По-перше, державна політика має більший масштаб, ніж рішення, вона (політика) є суттю послідовності рішень. По-друге, якщо рішення можуть виробляти самі організації, окремі агенти, то державна політика зазвичай передбачає взаємодію багатьох агентів і організацій та встановлення складних взаємозв'язків між ними [9, с. 68].

Варто також зазначити, що державна політика не завжди поширюється на все суспільство, вона часто регулює лише певні сфери, тобто передбачає вплив на визначену суспільну групу. Отже, державною називається вона передовсім завдяки своєму походженню.

До речі, все той же Л. А. Пал [6] зауважує, що «законодавча влада не є нині єдиним джерелом державної політики», «майже кожен політику можна пов'язати з певним законодавчим актом, але справжній зміст політики часто визначається агентством із делегованими повноваженнями» [9, с. 73].

Інші, визначають державну політику як сукупність цілей та завдань, які практично реалізуються державою, і засобів, що використовуються при цьому [9–11]. На думку Т. Г. Титаренко, у цьому процесі необхідно: а) чітко сформулювати державне бачення майбутнього (ідеал, ідея, ідеологія); б) формалізувати дієві механізми реалізації; в) визначити цілі (довгострокові, середньострокові, короткострокові); г) здійснити стратегічне планування; д) розробити різні варіанти політики; ж) прийняти політичне рішення; провести кампанію на підтримку політики; з) реалізувати політику відповідно до зазначених термінів; к) оцінити вплив певної природи політики на загальноекономічне відродження різних видів економічної діяльності та суспільної практики в державі [12].

Таким чином, вироблення державної політики є послідовним процесом викреслення складових гуманітарної, соціальної, економічної мозаїки, які логічно поєднуються і доповнюють одна одну. На наш погляд, ефективність державної політики, як і державного управління, полягає в поліпшенні якості життя громадян, у гарантуванні соціальної стабільності, забезпеченні національної безпеки країни. Поряд із цим, засвідчимо, що державна політика являє собою пропонований урядом курс діяльності для використання можливостей та задоволення потреб. При цьому, очікувані результати такої діяльності мають бути чітко сформульовані, а також визначений їх вплив на існуючий стан справ і конкретне розв'язання проблем [12].

Критично аналізуючи різні підходи науковців до визначення сутності державної політики, доходимо висновку, що їх можна поділити на такі три основні групи інтерпретаційних підходів:

1) *пояснення сутності державної політики через діяльнісний аспект вияву державної політики (формальний підхід)*. Науковець

у сфері державного управління І. В. Застрожнікова вважає, що державна політика є «діяльністю органів влади з реалізації виробленого політичного курсу для досягнення встановлених цілей» [13, с. 36]. Натомість Н. Д. Шульга зауважує, що державна політика – це діяльність державної влади з розв'язання наявних проблем завдяки впровадженню комплексу відповідних процедур [14, с. 156]. Причому, з огляду на той факт, що будь-яка діяльність суб'єкта права має активну та пасивну форму вияву, слід погодитись з тим, що «державна політика – це не завжди дії, це також утримання від певних дій. Адже не всі сфери суспільного життя потребують активного втручання з боку держави, це може бути пов'язане з певним історичним періодом» [15, с. 23; 16, с. 39–40].

Наукове осмислення наведеного підходу до розуміння сутності державної політики дає змогу стверджувати, що в цьому сенсі державна політика постає як управлінська діяльність (дій чи бездіяльності) державних органів (також суб'єктів громадськості в мірі, у якій вони можуть бути долученими до формування та реалізації відповідного виду державної політики в конкретній сфері), що в дійсності виявляється в прийнятті рішень (учиненні дій), або ж в утриманні від прийняття таких актів (вчинення дій) суб'єктами, котрі можуть діяти відповідним чином з огляду на їх повноваження, компетенцію, використовувані причому способи, а також достатні умови для такої діяльності [17]. Отже, розглядуваний контекст є досить широким та суто адміністративно-правовим підходом до розуміння відповідного явища в його динамічному вияві;

2) *пояснення сутності державної політики через реактивний аспект вияву державної політики (змістовий підхід)*. Вітчизняна учена В. І. Андріяш вважає, що державною політикою слід вважати «реакцію держави на конкретні проблеми суспільства, або груп у цьому суспільстві, наприклад, громадян, неурядових організацій. Вона покликана погоджувати інтереси, знаходити консенсус, необхідний для стабільності суспільства» [18].

Аналізуючи такий підхід, можемо дійти висновку, що в його межах розкривається змістовий

аспект попереднього підходу до тлумачення сутності державної політики, котра ігнорується в межах попереднього підходу. Саме тому попередній підхід нами названо «формальним», а розглядуваний – «змістовим», адже в контексті нього державна політика постає не лише як певна діяльність державного органу, а й управлінська діяльність, що об'єктивується тоді, коли в цьому виникає об'єктивна потреба (так звана «суспільна нагальність»);

3) *пояснення сутності державної політики через планово-стратегічний аспект вияву державної політики (прогностично-стратегічний підхід)*. Вітчизняні науковці А. В. Мерзляк і Т. В. Кравченко звертають увагу на те, що державною політикою є «певний стратегічний курс, що спрямований на розвиток держави та якого дотримується уряд» [19, с. 178]. Таким чином, в окресленому контексті державна політика постає в якості обраного повноважними суб'єктами публічної адміністрації напрям дій (чи бездіяльності) у певній сфері суспільних відносин і процесів. Причому більшого наповнення цей підхід до тлумачення державної політики можна помітити в позиції щодо сутності цього явища, яку окреслює вітчизняна правниця Н. В. Коршунова, на думку якої «державну політику слід тлумачити як цілеспрямовану, порівняно стабільну, свідомо-вольову форму діяльності держави або інших уповноважених нею суб'єктів, що за допомогою спеціальних засобів, методів і процедур спрямована на розроблення стратегічного курсу розвитку найважливіших сфер життєдіяльності суспільства й тактичного управління ними з метою оптимального узгодження інтересів соціальних суб'єктів» [20, с. 141].

Відтак, саме в контексті позиції Н. В. Коршунової державна політика є не лише суто управлінською діяльністю державних органів чи діяльністю-відповіддю на те, що вимагає реакції держави, а також – стратегічною діяльністю, постаючи в якості складного соціально-правового, політичного та економічного феномену, що:

1) має чітку юридичну форму, наповнену конкретним змістом;

2) об'єктивується на підставах й умовах, визначених законодавством;

3) передбачає існування адміністративно-правового механізму її формування й реалізації відповідно до певних стратегій і програм, а також нагальних потреб суспільства й держави.

Слід зауважити, що відповідне розуміння державної політики, котре логічно поєднує її формальне, змістове та прогностично-стратегічне тлумачення, ми використовуємо в цьому науковому дослідженні як базовий для подальшого наукового осмислення та концептуалізації державної політики у сфері регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства в Україні, а також різних аспектів формування та реалізації цієї політики в нашій державі.

Отже, приходимо до того, що державна політика, зокрема у сфері регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства повинна, мати принаймні три такі характерні ознаки: 1) політика має бути когерентною, тобто всі складові заходи у рамках однієї політики повинні узгоджуватись між собою, утворюючи одне організаційне ціле, одну систему, розвиток якої й визначає публічна політика. При цьому різні «дійові особи» взаємодіють між собою у процесі реалізації публічної політики, здійснюючи заходи, спрямовані на досягнення мети політики, у відповідності зі своїми власними прагненнями й інтересами; 2) політика повинна мати чітку ієрархію, за якою здійснюється весь процес її реалізації зверху донизу. Адміністративні органи, що приймають рішення, передають їх «вниз» для виконання за встановленою ієрархією повноважень. Крім органів адміністрування політики, до цієї ієрархії мають входити з відповідними повноваженнями і виконавські, експертні та контрольні органи. В ідеалі дії управління різних рівнів повинні бути скоординованими й мати чіткий зворотній зв'язок [21, с. 32]; 3) політика повинна мати повноцінний інструментарій: систему засобів для передачі рішень, відслідкування їх виконання, коригування планів та заходів, залучення необхідних матеріальних і людських ресурсів, оцінки реалізації політики [21, с. 32].

Особливістю публічних правовідносин є те, що в більшості випадків вони мають

вертикальну спрямованість і є субординаційними, оскільки суб'єкти державно-владних повноважень займають чітко визначене місце в ієрархії державного механізму і мають визначене коло владних повноважень. Поведінка суб'єктів державно-владних повноважень визначається нормами законодавства, що мають імперативний характер [22]. У випадку порушення вимог законодавства, будівельних норм, стандартів і правил під час будівництва у держави в особі уповноважених посадових осіб виникають юридичні і фактичні підстави у встановленому законом порядку притягнути винну особу до адміністративної відповідальності з метою осудження перед суспільством її протиправної поведінки. Зрозуміло, що у разі коли уповноважена посадова особа згідно з чинним адміністративно-деліктним законодавством упереджено буде ставитися до винної особи, вона також може бути притягнута до певного виду юридичної відповідальності за невиконання або неналежне виконання своїх посадових обов'язків. Публічний обов'язковий характер розглядається як обов'язок посадової особи діяти у встановленому процесуальному порядку з метою позбавлення винної особи матеріальних благ шляхом накладення на неї штрафу за вчинення адміністративного правопорушення.

З метою реалізації будівельних проектів у заплановані строки та в межах визначеної кошторисної вартості замовники зобов'язані дотримуватися правових положень, вимог та стандартів у процесі здійснення будівельних робіт. Правопорушеннями у сфері будівництва є протиправні діяння (недотримання обов'язкових вимог державних стандартів, технічних умов, будівельних норм і правил, проектів, інших нормативних актів у сфері будівництва і промисловості будівельних матеріалів, що призводить до зменшення і втрати міцності, стійкості, надійності будівель, споруд, їх частин або окремих конструктивних елементів, силових параметрів будівельних матеріалів, конструкцій і виробів, а також дії, що порушують встановлений організаційно-правовий порядок будівництва об'єктів і приймання їх в експлуатацію) суб'єктів будівництва – юридичних осіб та

фізичних осіб – суб'єктів господарювання, що призвели до невиконання або неналежного виконання вимог, установлених законодавством, будівельними нормами, державними стандартами і правилами.

Таким чином, варто констатувати, що держава здійснює покладені на неї функції управління усіма без винятку сферами суспільним життям, в тому числі у соціальній, культурній, промисловій, економічній, фінансовій, податковій та інших сферах суспільного життя. В цих сферах держава розробляє, приймає та реалізує певний напрям державної політики, кожний з яких ґрунтується на відповідних принципах, реалізується системою відповідних державних органів, спрямований на виконання поставлених завдань та досягнення визначеної мети. Таким чином, першооснова державного регулювання всіма сферами суспільного життя полягає в окремому напрямі державної політики, який розробляється, приймається, реалізується у кожний конкретний період часу.

Сьогоднішні реалії будівництва в Україні вказують на те, що цей процес є дуже кропітким та затратним для замовників, що обумовлено наявністю достатньо складного правового регулювання цієї діяльності, який

включає велику кількість дозвільних процедур та законодавчих обмежень, а тому існує гостра необхідність вжиття дієвих заходів для забезпечення неухильного виконання загальнообов'язкових приписів, які діють у цій важливій соціально-економічній галузі. Сучасні процеси державотворення в Україні свідчать про недостатнє врахування інтересів громадян органами влади. При цьому проблема полягає не тільки в слабкості впливу державних органів влади на прийняття державно-управлінських рішень у сфері будівництва, а й взагалі на ситуацію в країні. Державна політика у цій сфері має стати чіткою й дієвою, а державно-управлінські рішення оперативними й максимально ефективними.

Державна політика у сфері будівництва повинна включати такі ознаки: когерентність – узгодження усіх складових політики між собою, утворюючи одне організаційне ціле, одну систему, розвиток якої її визначає; ієрархічність – органи державної влади приймають рішення, передають їх «по вертикалі» для виконання за встановленою ієрархією повноважень; повноцінність – наявність комплексу засобів для прийняття рішень, їх виконання, коригування, залучення необхідних або додаткових ресурсів, оцінка реалізації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Соціально-економічне становище України за 2021 рік. *Державна служба статистики України* : URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>
2. Буга В.В. Будівельна галузь як об'єкт адміністративно-правового дослідження. Український правовий вимір: пошук відповідей на глобальні міжнародні виклики: III міжнародна науково-практична конференція (Дніпро, 14 травня 2021 року). Дніпро, 2021. С. 78–80.
3. Резніченко В. О. Адміністративно-правові засади дозвільної діяльності у сфері містобудування: дис. ...канд. юрид. наук : 12.00.07. Харків, 2015. 194 с.
4. Organizational Information and Lending Data Appendixes. *Annual Report. 2020. The World Bank*: URL: <http://www.vsemirnyjbank.org/ua/about/annual-report>.
5. Андрійко О. Ф. Організаційно-правові проблеми державного контролю у сфері виконавчої влади : автореф. дис. ...док. юрид. наук. 12.00.07. Київ, 1999. 42 с.
6. Пал Л. А. Аналіз державної політики / пер. з англ. І. Дзюби. Київ : Основи, 1999. 422 с.
7. Гогвуд Б. Аналіз політики для реального світу / Б. Гогвуд, Л. Ган ; пер. А. Олійник. Київ : Основи, 2004. 396 с.
8. Волинка К. Г. Теорія держави і права : навч. посіб. / К. Г. Волинка. Київ : МАУП, 2003. 240 с.
9. Лопушанська О. В. Адміністративно-правове регулювання мовної політики в Україні : дис. ...канд. юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2013. 222 с.
10. Петренко І. Сутність державної політики та державних цільових програм. URL: <http://www.viche.info/journal/2566/>.
11. Музичук О. М., Димидюк К. Д. Адміністративно-правові методи реалізації державної політики у сфері підприємницької діяльності. *Наше право*. 2022. № 2. С. 243–249. http://nashe-pravo.unesco-socio.in.ua/wp-content/uploads/archive/NP-2022-2/NP_2022_2_243.pdf

12. Титаренко Т. Г. Поняття та сутність і зміст державної політики регулювання земельних відносин. *Електронне наукове фахове видання «Державне управління: удосконалення та розвиток»*. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=873>
13. Застрожнікова І. В. Державна політика у галузі аграрної вищої освіти. *Сучасний стан та перспективи розвитку економіки, менеджменту, обліку та права* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Полтава, 14 серп. 2018 р.) : у 3 ч. Полтава, 2018. Ч. 3. С. 36–38.
14. Шульга Н. Д. Характеристика базових понять феномена державна освітня політика. *Теорія та практика державного управління*. 2015. № 2. С. 150–157.
15. Дзевелюк М. В. Державна політика та функції сучасної держави: до проблеми взаємозв'язку. *Jurnalul juridic national: teorie și practică*. 2016. Т. 20. № 4. Р. 21–25.
16. Шумейко Т. А. Адміністративно-правові засади формування та реалізації державної політики: дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.07. Київ, 2022. 504 с.
17. Буга В. В. Галузь будівництва як об'єкт державного регулювання. *Приватно-правові та публічно-правові відносини: проблеми теорії та практики*: матеріали Міжнародної конференції (в авторській редакції) (Маріуполь, 24 верес. 2021 р.). Маріуполь, ДонДУВС. 2021 С. 200–202.
18. Андріяш В. І. Державна політика: концептуальні аспекти визначення. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2013. № 9. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=626>.
19. Мерзляк А. В., Кравченко Т. В. Державна політика у сфері управління соціальними ризиками: сутність, формування та реалізація. *Держава та регіони*. 2011. № 1. С. 173–180.
20. Коршунова Н. В. Поняття державної політики: теоретико-правове дослідження : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Київ, 2018. 240 с.
21. Дем'янчук О. П. «Державна політика» та «публічна політика» : варіант перехідного періоду. К., 2000. Т. 18 : *Політичні науки*. С. 31–36.
22. Коверзнев В. О. Сутність приватних і публічних правовідносин та принципи їх розмежування. Науково-практична Інтернет-конференція від 14 трав. 2013 р. URL: https://www.legalactivity.com.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=508%3A270413-13&catid=66%3A1-0513&Itemid=82&lang=en